

MARXIN JA ENGELSIN ELÄMÄT

Terrell Carver: Friedrich Engels. His Life and Thought. MacMillan. Southampton 1989. 274 s.

David McLellan: Karl Marx. Elämä ja teokset. Love-kirjat. Jyväskylä 1990. 411 s.

Kun David McLellan ja Terrell Carver ovat valinneet Karl Marx ja Friedrich Engels -elämäkertojensa alaotsikoksi his life and thought, he jatkavat aiempaa perinnettä: elämäkerrat on ollut tapana erottaa aatteen — marxism — historiasta juuri viittauksilla joko elämään (Franz Mehringin ja Karl Vorländerin Marx -elämäkerrat, W. O. Hendersonin Engels-elämäkerta), elämään ja teoksiin (Auguste Cornun yhteiselämäkerta) tai elämään ja ympäristöön (Isaiah Berlinin Marx-elämäkerta).

Ajattelun tai teosten liittäminen Marxin ja Engelsin biografiaan osoittaa tietenkin sitä, että kirjoittaminen oli heille tärkeä tapa osallistua poliittiseen toimintaan. Mutta se viittaa myös yleisemmin siihen, että elämäkerta ei pääty henkilön biologiseen elämän sammuessa, vaan hänen ajatteluaan ja kirjoituksiaan tulkitaan myöhemmin. Yleensä nämä jälkikäiteistulkinnat myös näkyvät elämäkerran sisällössä — elämäkerta ei olekaan ikkuna menneisyyteen kuten monet historiantutkijat haluavat uskotella vaan myös nykyisyydessä vaikuttava poliittinen teko. Sehän näkyy jo siinä, että elämäkertojen kohteiksi valitaan yleensä »suurmiehiä».

Karl Marx ja Friedrich Engels ovat tässä suhteessa esimerkkitapauksia: heidän kirjoituksensa ovat inspiroineet laajaa yhteiskunnallista liikettä, heitä on ylistetty ja parjattu. Kiistaa Marxin ja Engelsin perinnöstä ei ole käyty vain työväenliikkeen sisällä vaan myös työväenliikkeen ja porvariston kesken — erityisesti kylmän sodan aikana oli yleistä väitellä, olivatko Marx ja Engelsin totalitarismin isä vai eivät. Väittelyitä eivät ole kuitenkaan ohjanneet vain poliittiset suhdanteet — myös uusien tekstien löytyminen ja julkaiseminen on vaikuttanut tulkintoihin.

Voimakkaimmin kuvaa Marxista ja Engelsista on viime vuosiin saakka muotoillut kommunistinen marxismileninismi-tulkinta, joka on kiteyttänyt Marxin ja Engelsin kirjoitukset abstrakteiksi laeiksi ja pakottanut myös heidän elämänsä noiden lakien määrittämään historiakaavaan. Se on yleensä kuvannut Marxin ja Engelsin »kasvua» opin luojiksi ja edennyt opin »toteutumiseen» Neuvostoliitossa. Esitystapa näkyy hyvin selkeänä vuonna 1979 suomennetun neuvostoliittolaisen kollektiivien Marx-elämäkerran välitiedoissa: »Tie materialismiin ja kommunismiin», »Proletariaatin maailmankatsomuksen kehittäminen», »Taistelu proletariaatin puolueen perustamiseksi», »Taistelussa Internationaalinen aatteellisen lipun puhtauden puolesta», jne.

On ilmeistä, että McLellan ottaa etäisyyttä marxismileninismien tulkintaan, kun hän ilmaisee pyrkineensä välttämään »pyhimyselämäkerran». Carver puolestaan tekee pesäeron hyvin kirjaimellisesti: hän asettaa lähtökohdak-

si irtautumisen aiemmasta tulkintatraditiosta. Kenties se onkin helpompaa Engelsin kohdalla — pohjaahan marxismi-leninismien näkemys paljolti Engelsin myöhäiskirjoituksiin: Engels itse loi tulkinnan itsestään Marxin nuorempana kumppanina ja Marxista »materialistisena Hegelinä», hän määrittäi Marxin suhteen politiikkaan, filosofiaan ja tieteeseen.

Carver korostaakin, että kukaan ei elä niin deterministisesti kuin traditionaalinen tulkinta väittää. Vaikka Carver tarkasteleekin Engelsiä valintoja tekevänä henkilönä, hän ei usko tämän pyrkineen selkeästi kohti jotain yksiselitteistä päämäärää. Lähtökohta vapauttaa Carverin tutkimaan Engelsiä useampia konteksteja vasten ja toteamaan, että olemassa olevien todisteiden perusteella hänestä on mahdollista esittää useita kertomuksia. McLellan ei ole pyrkinyt yhtä tietoisesti eroon perinteisestä tulkinnasta. Selvimmin hieman deterministinen kuva näkyy siinä, miten väistämättömästi Marxista oli tultava tiedemies.

Kumpikin pystyy kuitenkin näkemään, että Engelsin ja Marxin tekemien ratkaisujen taustalla saattoi olla varsin yksinkertaisia arkiseen elämään liittyviä syitä. Carver korostaakin, että Engels oli taloudellisesti, fyysisesti ja tunteissaan sidoksissa muihin ihmisiin ja näiden pyrki myksiin: elämäkerta-tutkijan onkin oivallettava, millaisia vaatimuksia suku, naisseuralaiset, ystävät, jne. asettivat toimintamahdollisuuksille ja miten heidät oli otettava huomioon ratkaisuisissa. McLellanin vaatimus ei ole yhtä selkeä, mutta hänkin näkee monissa yhteyksissä perheen, talouden ja terveyden vaikutukset Marxin toimintaan. Hän jopa panee Engelsin huomauttamaan, että Pääoman abstrakteimmista kohdista näkyivät »ajospahkojen jäljet» — Marx kärsi niistä Pääomaa kirjoittaessaan.

Elämäkerran jaksottaminen paljastaa yleensä varsin paljon siitä, mitä kirjoittaja pitää tärkeänä kuvaamansa henkilön »urassa». Yleensä henkilön omat yritykset määrittää elämää katoavat, kun sitä tarkastellaan »uran» kehityksenä huipentumaansa — tilalle tulevat muiden arviot. Usein on myös mahdollista, että nuorta kohdehenkilöä arvioidaan vanhan esitysten pohjalta tai että nuoruusvuodet unohdetaan, koska niistä on paljon vähemmän lähdemateriaalia kuin kypsemmältä iältä.

McLellan ja Carver pyrkivät kumpikin eroon jälkikäiteistarkastelusta ja yrittävät kohdata henkilönsä kulloisenakin hetkenä. McLellan hyödyntää varsin pitkään Marxin olinpaikkaa — se onkin ollut marxismi-leninismien tradition ulkopuolella varsin tyypillinen tapa jäsentää Marxin elämää — Carver puolestaan Engelsin tekemisiä. Näin Carver pyrkii selvemmin esittämään henkilöään valintoja tekevänä, McLellan ilmeisesti kuvaamaan paikan luomaa kontekstia.

Kirjoittajat suhtautuvat muutenkin henkilöihinsä eri tavoilla: McLellan lähtee liikkeelle Marxin suvusta ja syntyympäristöstä ja päättää kirjan hänen kuolemaansa. Siinä välissä hän tarkastelee varsin tasaisesti Marxin elämänvaiheita. Carverkin aloittaa samalla tavalla mutta keskittyy Engelsin 25 ensimmäiseen ikävuoteen — vain yksi luku kuvaa loppuja 50 vuotta. Hän ei liioin päätä

kirjaa Engelsin kuolemaan vaan pikemminkin esittelee nuoren Engelsin näkemysten merkitystä vanhassa Engelsissä. Näin hän yrittää kääntää pääläelleen tulkintaa, jossa vanha Engels määrittää nuoren tekemisiä ja tavoitteita.

Carverin tarkastelukulma näkyy myös tavassa arvostaa Engelsin tekemisiä. Kun Marxia ja Engelsiä on yleensä kunnioitettu nimenomaisesti opin luojina, Carver katsoo irtautumisen poliittisista kamppailuista vuoden 1848 jälkeen heikentäneen Marxin ja Engelsin poliittisuutta. Tärkeintä Engelsin elämässä olikin hänen mielestään erilaisten vapausoikeuksien — ilmaisu-, julkaisu- ja kokoontumisvapauden — puolustaminen. Carver arvostaa myös Engelsin agitaattorin kykyä: tuossa vaiheessa hänen lehtikirjoituksensa olivat sytyttäviä ja puheensa värikkäitä. Kaikki tämä saakin Carverin korostamaan, että Engels ei ollut pakolaisvuosinaan samassa määrin toimija kuin nuorempana: hän jopa kadotti kykynsä puhua joukoille. Näin Carver ei pidä ensimmäisen internationaalien aikaisista toimintaa yhtä merkittävänä kuin monet muut Marx ja Engels -tutkijat. Hän ei liioin puhu samaan tapaan politiikan eri tasoilla toimimisesta. McLellan ei sano asiaa näin suoraan, mutta Marxin varhaiskirjoitusten runsas käsittely ja innostuksen katoaminen tekstistä kirjan loppupuolella saattaa viitata samaan.

Carverin korostuksessa voi näkyä neuvostomarxismin voiman heikkeneminen — tilanne 1980-luvun lopulla on eri kuin 1970-luvun alussa, jolloin McLellan kirjoitti kirjansa. Toisaalta painotus on brittiläisen Marx-tradition mukainen: se on tutkinut Marxia ja Engelsiä erityisesti ennen vuotta 1850 ja korostanut heidän vaatimuksiaan osallistuvasta demokratiasta. Halutessaan painottaa jotakin positiivista Engelsin elämässä Carver pysyy myös yleisessä elämäkertojen kirjoittamisperinteessä: biografiaan on löydettävä jotakin tärkeää, jolla sen kirjoittamista oikeutetaan.

Yleensä on pidetty varsin vaikeana kirjoittaa Marxista tai Engelsistä toisistaan erillään. Keskittymällä nuoreen Engelsiin Carver on yrittänyt päästä eroon oppitradition perspektiivistä, jonka mukaan kohtaaminen oli käännekohta, »todellisen uran» alku ja Marx hallitseva osapuoli. Hän korostaakin, että Engelsin ja Marxin tavatessa Engelsillä oli paljon annettavaa: hän oli kunnostautunut lehtimiehenä, joka osasi puhutella yleisöään, hän oli kirjoittanut tutkimuksen työläisten oloista, jne. Sinänsä tämä ei ole tyystin uutta, sillä myös McLellan painottaa Engelsin merkitystä antavana osapuolena.

Tutkimuksensa varsinaisena antina Carver pitääkin näkemystä, että esitellessään Marxin kirjoituksia yleisölle ja popularisoidessaan niitä Marxin kuoltua Engels pohjasi nuorena omaksumaansa Hegel-tulkintaan. Sen mukaisesti hän löysi Marxin tekstien merkityksen hyvin yleisestä intellektuaalisesta kontekstista, vaikka oli nuorempana moittinut Marxia juuri siitä, että tämä ei ajatellut kirjoittaessaan riittävästi yleisöä.

Jos ja kun elämäkertaa tarkastellaan nykyisyydessä vaikuttavana poliittisena tekona, on myös kirjan suomentaminen nähtävä sellaisena. On toki kiitettävää, että

Love-kirjat on suomentanut Marx-elämäkerran marxismi-leninisin tradition ulkopuolelta, mutta marxismin tulkinnan kannalta se olisi toiminut rohkeammin ja omaperäisemmin julkaisemalla McLellanin teoksen 15 vuotta sitten. Toisaalta Marxin voitaneen poliittisten kiistojen menetettyä merkitystään suhtautua ennakkoluulottomammin. Toivottavasti Marxia ja Engelsiä pidetään kuitenkin yhä niin merkityksellisinä, että suomalaiset elämäkerta-kirjuritkin vaivautuvat lukemaan McLellanin ja Carverin kirjoja — ne voisivat auttaa irtautumaan siitä jälkikäiteis-rationalismista, joka kovin selvästi leimaa suomalaisia elämäkertoja.

TAUNO SAARELA